

Läsning vid ett notställ, i en fåtölj och vid ett blått bord

En jämförande studie i textförståelse

Examensarbete
Logonomexamen
Vårterminen 2015
Poäng: 15 hp
Författare: Anita Heikkilä Einarsson
Handledare: Annika Falthin

Abstract

Politicians and school leaders are concerned about the decline of performance in reading literacy in the Swedish school system as revealed by the so-called Pisa investigations that have occurred regularly over the last few decades. Several studies have shown that reading aloud in Sweden has decreased both in the home, nursery school and elementary school. The importance of reading aloud for language development in children is well documented and investigated by, among others, the Swedish psychologist Professor Ingvar Lundberg. Most studies are about children who listen to reading performed by an adult while the inverse relationship if children's exercise of reading aloud also affect language development is less explored. In contrast little research has been conducted in adults on the interaction between text comprehension and reading aloud. The present study intends to examine whether it can be concluded that there is a discrepancy in reading comprehension between reading aloud and silent reading. Furthermore, the paper discuss if the ability of text comprehension when reading aloud has decreased due to the changed practices into school curricula. Our study seems to indicate that text comprehension when reading aloud is less than silent reading. Text comprehension is affected by factors like external distractions and the reader's position, if the person is standing or sitting regardless of external influencing factors. The importance of reading comprehension when reading aloud at spot is crucial for certain professions as actors, artists, teachers, and priests why the problem should be paid more attention.

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Förord	4
1 Inledning.....	5
1.1 Syfte	6
1.2 Metod i korthet	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Forskningsläge	6
2 Bakgrund	7
2.1 Högläsning i skolan.....	7
2.2 Forskning om betydelsen av högläsning	8
2.3 Teorier om språkutveckling	10
2.4 Reflektioner.....	12
3. Teori och Metod	13
3.1. Fenomenologi och hermeneutik	13
3.2. Tolkningsprinciper	14
3.3. Tillämpning	15
3.4. Etiska aspekter.....	16
3.5 Genomförande	16
4 Resultat.....	17
4.1 Första totaliseringsgraden (sammanfattning av intervjuer).....	17
4.2 Andra totaliseringsgraden (Analys).....	23
5 Diskussion	25
5.1 Metodval.....	26
5.2 Vidare forskning.....	27
5.3 Det öppna frågandet	28
Litteraturförteckning	29
BILAGA 1.....	31
BILAGA 2.....	32
BILAGA 3.....	33

Förord

Min erfarenhet som lärare både på grundskolans högstadium samt som lärare i röst och tal för studenter på högskola är att högläsning har avtagit markant och förmågan att både högläsa en text och samtidigt förstå innehållet inte längre verkar hänga samman.

Det finns otaliga uppsatser och forskningsrapporter om hur vuxnas högläsning påverkar barn men jag hittar ingenting om barnens eller ungdomars egen högläsning. Stora omorganisationer inom svensk skolan med allt större dokumentationskrav på lärarna och ett utökat antal nationella prov har inkräktat alltmer på lärarnas tid att undervisa. Jag har både en bakgrund som skådespelare, utexaminerad från Teaterhögskolan i Malmö 1985, och är dessförinnan utbildad lärare i grundskolan med lärarexamen 1977. De senaste åren har jag arbetat deltid på en skola i Stockholm med profilklasser och ansvarat för teaterundervisningen.

I samband med min utbildning till logonom har jag intresserat mig för betydelsen av högläsning och särskilt konflikten mellan högläsning och textförståelse. Min erfarenhet som lärare, skådespelare och lärare i röst och tal har gjort mig medveten om den här problematiken. Många yngre människor idag har problem med högläsning trots att de skall framträda sceniskt i sitt framtida yrke. När det i olika sammanhang blir aktuellt med högläsning måste den högläsande använda så mycket energi på den rent talmotoriska processen att förståelse av textens innehåll blir bristfällig eller helt frånvarande.

Jag vill tacka min handledare Annika Falthin för alla goda råd som varit till stor hjälp och för den förebild du är för mig som pedagog. Jag vill också tacka mina båda klasskamrater Lina Nyman Lallerstedt och Monika Westin för att ni försökt putta igång mig när uppsatsarbetet känts för tungt och för att ni är så kloka och inspirerande. Tillsammans med er har jag lärt mig mycket om hur en kreativ stämning skapas i en studiegrupp. Tack Pia Baeckström för stunderna vid ditt blåa bord och för ”den personliga närvarons magi”(Ingvar Lundberg).

1 Inledning

För närvarande arbetar jag som logonom, lärare i röst och tal med estetisk inriktning på en tre-årig yrkesutbildning för blivande artister. Detta är en eftergymnasial skola med krav på tidigare gymnasiekompetens. Mina studenter fick under några veckor hösten 2014 i uppgift att läsa ett par sidor högt ur Doktor Glas av Hjalmar Söderberg. Vi skulle arbeta med prosodin i texten dvs intonation, rytm och dynamik. Då slog det mig att flera av eleverna har stora svårigheter att förstå vad de läser. Ibland låter det som om de förstår, de läser med flyt, men vid samtalet om texten visar sig en bristfällig textförståelse.

En kväll ser jag att det ligger en fransk deckare av Fred Varga på det blåa köksbordet hos min väninna. Jag tar upp den och läser. Jag har ju ändå läst franska i sex år i skolan. Jag förstår ingenting!

-Kan du så bra franska ?, säger hon.

-Nej! Det kanske låter bra men jag förstår inte vad jag läser.

Jag tänker på studenterna jag mött under dagen och tänker att jag kanske kan komma att förstå dem lite bättre om jag läser franska och försöker förstå. Det visar sig att många gånger förstår jag alla orden i meningen jag läser men hinner ändå inte fatta betydelsen vid löpande högläsning. Kommer jag att förstå bättre om jag tränar två gånger i veckan? Ja, troligtvis!

Så småningom växlar jag och läser tyst ibland och högt ibland. Det är först vid tyst läsning som jag långsamt börjar förstå sammanhangen samtidigt med läsningen. Jag måste inte gå tillbaka och översätta.

Här börjar idén om denna uppsats att födas. Det intresserar mig hur jag ska möta mina elever då vi ska arbeta med en text. Vad behöver de vara i för klimat för att tillgodogöra sig undervisningen på bästa sätt?

Varför minskar textförståelsen så mycket vid högläsning jämfört med tyst läsning?

Jag har inte kunnat hitta någon forskning om barnens högläsning i skolan har minskat men jag vet med säkerhet som verksam inom grundskolan att momentet försvunnit från läroplanen.

Läroplan för grundskolan – Lgr 11

(Lgr 11, togs i bruk i juni 2011. Nedan följer en sammanfattning av innehållet

Ett nedskrivet kunskapsmål från läroplanen är att eleverna ska kunna använda det svenska språket i tal och skrift på ett rikt och nyanserat sätt. Eleverna ska vidare ha fått kunskap om och insikt i det svenska, nordiska och västerländska kulturarvet (Lgr 11 s. 13

I svenskundervisningen ska eleverna tillägna sig lässtrategier för att kunna förstå och tolka texter, samt kunna anpassa sin läsning efter texters olika form och innehåll. Undervisningen ska behandla texters budskap, uppbyggnad och innehåll.

En del av detta är de berättande texternas inledning, händelseförlopp och avslutning, samt personbeskrivningar i litteraturen. Undervisningen ska också belysa författare och illustratörer till texter (Lgr 11 s. 223). Eleverna ska även tillägna sig strategier för att kunna skriva texter genretypiskt och de ska kunna skapa texter där ord och bild samspekar(Lgr 11 s. 223)

I sitt språkbruk ska de utveckla ord och begrepp för att exempelvis kunna uttrycka känslor (Lgr 11 s. 224).

Textförståelse och läsning i alla dess former är av yttersta vikt för ett samhälle när det gäller kompetens och demokratiutveckling.

1.1 Syfte

Syftet är att undersöka om det kan påvisas någon diskrepans mellan högläsning och textförståelse å ena sidan och tyst läsning och textförståelse å andra sidan samt om textförståelsen vid högläsning för åhörare påverkas av att den läsande står alternativt sitter.

För att kunna uppfylla syftet har några forskningsfrågor formulerats.

Forskningsfrågor:

Hur förstår studenten texten stående vid högläsning vid ett notställ?

Hur förstår studenten texten vid tyst läsning i valfri position i rummet?

Hur förstår studenten texten vid högläsning sittande i en fätölj?

Hur ser sambandet ut mellan studentens textförståelse idag och omfattningen av studentens läsande i barndomen och framåt?

Hur ser sambandet ut mellan studentens träning av högläsning i skolan och textförståelse vid högläsning idag?

1.2 Metod i korthet

Studien är baserad på kvalitativa interjuver med 6 studenter på en kvalificerad tre-årig yrkeshögskola för artister. Studenterna fick dels högläsa texter och sedan återberätta innehållet. Därefter fick samma person läsa en likvärdig text tyst och på motsvarande sätt återberätta innehållet som vid högläsningen. Därefter satte sig studenten i en fätölj och läste ytterligare ett stycke ur samma bok. En uppskattning gjordes av hur väl studenten lyckades återge innehållet i texten och om det förelåg någon kvalitativ skillnad av textförståelsen vid de olika tillfällena. Efter textläsningen intervjuades informanten bland annat om hon/han upplevde någon skillnad vid högläsning jämfört med tyst läsning och vilka svårigheterna var.

1.3 Avgränsningar

Undersökningen är avgränsad till att belysa textförståelse vid olika slags högläsning jämfört med tyst läsning när det gäller enskilda individer på en och samma yrkeshögskola för artister. Alla studenterna är mellan 20 och 26 år gamla Alla har gymnasieskola bakom sig. Dessa sex studenter genomgår en yrkesutbildning där rösten och textförståelse är centrala moment.

1.4 Forskningsläge

Det saknas relevant forskning kring högläsarens egna svårigheter att förstå texten jämfört med textförståelse vid tyst läsning. Det finns inte heller aktuell forskning kring textförståelse vid högläsning i olika situationer.

Det finns mängder av forskning om betydelsen av högläsning och språkutveckling när det gäller barn och ungdomar där den svenske professorn vid Göteborgs universitet Ingvar Lundberg är en internationellt erkänd forskare inom läs- och skrivutveckling samt dyslexi. Internationellt finns en mängd forskning om sambandet mellan textförståelse och högläsning hos barn och ungdomar. Många universitet i USA och Kanada har intresserat sig för området: Websidan: The Science of Learning är en av många stödfunktioner för lärare.

Följande citat belyser forskningsläget:

Researchers have found strong links between oral reading prosody and general reading achievement. For example, after comparing students' reading prosody in first and second grades with their reading comprehension at the end of third grade, Miller and Schwanenflugel (2008) concluded that, "early acquisition of an adult-like intonation contour predicted better comprehension." Another study, which included more than 1,750 fourth graders participating in the National Assessment of Educational Progress (NAEP), found a strong correlation between prosody and overall reading achievement. (<http://www.scilearn.com>)

Däremot har jag inte funnit någon forskning som belyser sambandet mellan textförståelse och högläsning hos vuxna.

2 Bakgrund

När det gäller pedagogisk litteratur finns det alltså mycket väl dokumenterat att högläsning har stor betydelse för barns språkutveckling men väldigt lite forskning när det gäller vuxnas förhållningssätt till sin egen högläsning. Vad är svårt med högläsning när man skall hantera en text inom ett område som man inte är förtrogen med? Forskning saknas avseende betydelsen av att den vuxne läsaren själv får träna på att högläsa en text och vad det innebär för textförståelsen. Ett intressant område att undersöka vidare.

2.1 Högläsning i skolan

Högläsning för barn, ur ett språkutvecklingsperspektiv, har blivit uppmärksammat på senare år med tanke på de alltmer försämrade resultaten bland barn och ungdomar när det gäller läs- och skrivförmåga (www.skolverket, 2013). Flera studier har pekat på att högläsning för barn skulle kunna vara ett alternativ för att vända den neråtgående trenden. (Appleyard, 1991; Lundberg 2010) Ingen vet med säkerhet varför läs- och skrivsvårigheter ökat. Man har lagt en del av ansvaret på skolan en del på digitala medier men alla är överens om att läsning av böcker har fått konkurrens.

Att lyssna på högläsning är ingen ny företeelse utan har funnits länge. Före boktryckarkonsten var högläsning den enda möjligheten att förmedla det skrivna ordet eftersom böcker var extremt dyra och kunde betinga ett lika högst pris som en hel gård (Alltomhistoria 12/20009) När boktryckarkonsten slog igenom ökade möjligheterna att ta del av skriven text (tekniskamuseet.se) men det skulle dröja ända fram till den allmänna skolans införande innan läskunnigheten var så utbredd att boken blev tillgänglig för alla (Richardson, 2010). Högläsning var vanligt bland familj och vänner under långa tider och det var också betydelsefullt för gemenskapen att samlades för att lyssna till det skrivna ordet. När dagens äldre generationer växte upp var högläsning regelbundet återkommande i skolundervisningen. Barnen tränade högläsning och fröken läste både på morgonsamlingar och "roliga timmen" Dagens lärare vittnar om att de har svårt att hinna med högläsningen (Olofsson & Åhlén, 2012). Det saknas vidare forskning på om det kan finnas något samband mellan minskad högläsning för barn och försämrad språkförståelse.

Även lärare med lång erfarenhet av undervisning och där högläsning varit en del av pedagogiken kan överraskas av ny litteratur som inte känns hemvan. Anne-Marie Körling, en lärare som fick Svenska akademins svensklärarypris 2006 (Körling, 2006), förvånades över att hon plötsligt upplevde svårigheter att läsa Harry Potter för sina elever eftersom språket kändes främmande för henne. "Att berätta något för klassen är något helt annat än att läsa högt för dem. Orden artikuleras på ett annat sätt och syntaxen likaså".

Hon ville läsa boken för klassen eftersom eleverna delades in i två grupper, de som klarade att läsa den själva och de som inte kunde ta sig igenom den tjocka boken (dn/insidan 2015).

Harry Potter är ett typiskt exempel på när läsningen kan bli exkluderande och leda till ett utanförskap för några, menar Anne-Marie. Det ledde till att hon började högläsa Harry Potter för hela klassen. Det gav henne en ny erfarenhet, hur viktigt det är att vara bekant med en bok innan man ska högläsa.

- Harry Potter flöt inte för mig: Den hade en annan komplicerad ordföljd som jag inte behärskade och jag kände mig främmande inför den "läsvärlden".

En annan gång bad eleverna henne att läsa en av "deras" böcker som flera av tjejerna i klassen läste. När hon gjorde det började de ganska snart protestera och hon kände själv att det inte lät bra.

- Det beror på att det blir en annan tolkning eller undertext än när man läser själv. Mina högläsningar ska vara något annat än deras egna läsningar. De ska bidra med något som de inte har utan mig. En av tjejerna sa till och med att "jag vill ha det här för mig själv".

Läsvanorna verkar ha genomgått en förändring i slutet av 1900-talet och högläsning verkar förekomma alltmer sällan i både hemmet och i skolan. Läsrörelsen och Junibacken beställde en undersökning som representerade hela riket år 2012. (dn.se/dnbok) Undersökningarna som grundade sig på telefonintervjuer med barnens föräldrar skedde med bidrag från Statens kulturråd. Där framkom det att andelen barn som det läses högt för minskat sedan 2003. Tiden som avsattes för läsning hade också minskat betydligt. Undersökning visar också att högt utbildade läser betydligt oftare för sina barn än vad lågt utbildade gör.

2.2 Forskning om betydelsen av högläsning

Pionjär inom området högläsning och språkutveckling var psykologiprofessorn i Göteborg Ingvar Lundberg som bl.a publicerat flera vetenskapliga studier om dyslexi. Hans stora genombrott resulterade i den s.k Bornholmsmodellen som är en fonologisk pedagogik för språkinläring. Ingvar Lundberg betonar i sin bok *Läsningens psykologi och pedagogik* betydelsen av högläsning för språkutvecklingen. Professor Ingvar Lundberg bedömer i en intervju vikten av högläsning på följande sätt:

Högläsningen ger rika möjligheter för barnen att utveckla sitt ordförråd och förstå hur ord är uppbyggda. Barnen får tidigt uppleva skriftspråkets egenart när de möter skriftens längre och ofta mer komplicerade satsbyggnader. (Akademibokhandeln.se, 2011)

Jan Nilsson menar i sin bok *Barn, föräldrar, böcker* (Nilsson, 1986) att högläsning för barn ger barnen möjlighet att skaffa sig kunskaper om den omgivande världen. Enligt Nilsson är de språkliga vinsterna något barnet får på köpet. Internationell auktoritet på området är Joseph A Appleyard (Appleyard 1991) som indelar läsarens utveckling i fem olika stadier beroende på ålder. Han menar att man måste gå tillbaka ända till barndomen för att kunna se de förändringar som läsaren genomgår. Det stadium där högläsning påverkar språkutvecklingen kanske mest kallar han *reader as player* när föräldrar eller förskolepersonal högläser sagor för barn och barnet har svårt att särskilja fiktion och verklighet.

På senare år har flera studier vid svenska högskolor fokuserat på relationen mellan högläsning och textförståelse när det gäller språkutvecklingen hos barn och ungdomar.

Vid Malmö högskola har Andrea Bossner i ett examensarbete studerat högläsning och språkutveckling hos förskolebarn.

Tidigare forskning tyder på att högläsning i förskolan på många sätt kan bidra till att öka barns språkliga medvetenhet, samt vara en förutsättning för deras fortsatta språkutveckling. Vidare pekar tidigare forskning på vikten av engagerade och pålästa pedagoger som kan vägleda och hjälpa barnen på sin väg till läslust och lärande.

(Bossner, 2011)

Vid Bibliotekshögskolan har Linda Bergstrand och Petra Gustafsson skrivit en masteruppsats om högläsning ur ett språkutvecklingsperspektiv. Studien utgick från rapporter om den allt mer nedåtgående trenden i barns och ungdomars läsning och att alltför många barn i vårt land lider av läs- och skrivsvårigheter.

Enligt författarna skulle högläsning kunna vara ett alternativ i förebyggande syfte.

Det vi har kommit fram till genom våra studier är att högläsningen kan ha betydelse för språkutvecklingen genom att barn imiterar sin omgivning, då främst sina föräldrar. Barn tar efter sina föräldrar, vad gäller språkbruk med mera och kan igenom att föräldrarna läser böcker med ett rikt och nyanserat språk själv utveckla ett språk som är så. Hur texter uppfattas är generellt inte bundet till vad författaren menat, känt eller tänkt vid skrivandet av texten. Det styrs istället av vem som läser texten och i vilket sammanhang den läses. Barn drar liksom vuxna paralleller mellan det de läser och det de själva har upplevt. Litteraturen kan därför enligt vissa teorier ha en terapeutisk funktion i barnens liv. Förståelsen av texten är inte samma sak som upplevelsen av texten utan kommer som en följd av hur barnen uppfattar litteraturen.

(Bergstrand & Gustafsson, 2001)

Ett intressant projekt är den s.k. Bokhunden och Astrid Lindgren (Skolvarlden.se, 2014) där man tränat vissa för uppgiften lämpade hundar att lyssna på barn som får högläsa ur någon bok av Astrid Lindgren. Kontakten med hunden och den avslappnade miljön där ”lyssnaren” inte ställer några krav har lett till överraskande positiva resultat när det gäller barnets språkutveckling. Fenomenet med bokhundar är etablerat i USA sedan några år tillbaka.

Det amerikanska projektet Reading Rockets som stöds ekonomiskt av US Department of Education kartlägger olika typer av forskning om läsarutveckling. Här kan man hitta stöd hos Judith Gold för uppfattningen att högläsning gynnar språkutveckling och textförståelse:

Reading aloud is the foundation for literacy development. It is the single most important activity for reading success (Bredenkamp, Copple, & Neuman, 2000). It provides children with a demonstration of phrased, fluent reading (Fountas & Pinnell, 1996). It reveals the rewards of reading, and develops the listener's interest in books and desire to be a reader (Mooney, 1990).

Listening to others read develops key understanding and skills, such as an appreciation for how a story is written and familiarity with book conventions, such as "once upon a time" and "happily ever after" (Bredenkamp et al., 2000). Reading aloud demonstrates the relationship between the printed word and meaning – children understand that print tells a story or conveys information – and invites the listener into a conversation with the author. (<http://www.readingrockets.org> 2014)

Högläsningens betydelse för läsförståelse är väl dokumenterad i både svensk och internationell forskning. Om högläsning praktiseras alltmer sällan i hemmet och skolan kan det påverka språkutvecklingen och textförståelse. Sannolikt kan det påverka textförståelsen vid högläsning som föreliggande studie har för avsikt att belysa.

Forskning om högläsning ur den högläsandes perspektiv i vuxen ålder och om det finns en skillnad i textförståelse vid högläsning respektive tyst läsning är svårare att hitta.

2.3 Teorier om språkutveckling, en bakgrund

Det finns olika uppfattningar om hur språket utvecklas. Framför allt två banbrytande pedagoger har haft stort inflytande på språkutvecklingens teoribildning under 1900-talet med helt olika infallsvinklar: Jean Piaget och Lev Vygotskij. Deras tankar spelar en central roll och löper som en röd tråd genom nyare teoribildningar. Institutionen för lingvistik vid Göteborgs universitet (www.ling.gu) delar in språkutvecklingsteorierna i följande huvudkategorier som delvis står för olika synsätt: Behaviorism, Kognitivism och Nativism. Piaget är en representant för kognitivismen och Noam Chomsky är en representant för nativismen. Noam Chomsky utvecklade en universalgrammatik som han menar är giltig för alla språk och som påvisar att hjärnan är förprogrammerad för hantering av abstrakta symboler som språkelement (Noam Chomsky, 1999).

Behaviorism –

- Man föds med allmänna förutsättningar att lära sig generellt
- Språkförmågan är ett beteende som alla andra som automatiskt lärs in.
- Barnen lär sig genom ren imitation av vuxentalet.

Kognitivismen

- Det biologiska arvet ger allmänna kognitiva förmågor vars utveckling är en förutsättning för språket;
- Förmågan att lära sig språk är medfödd;
- Språktillägandet är beroende av i vilket kognitivt stadium barnet befinner;
- Vuxenvärldens påverkan på barnet kan ha större eller mindre betydelse vid olika tillfällen och i olika stadier i mognadsprocessen

Nativismen

- Språkförmågan är medfödd och universell hos den mänskliga arten;
- Språkinlärning baseras inte på imitation;
- Grammatiken är universell;
- Man föds med en speciell gen som skapar språkförmågan (Language Acquisition Device), LAD, enligt amerikanske språkforskaren Noam Chomsky.

Här följer en kortfattad presentation av nyckelfigurerna inom 1900-talets språkutvecklingsteorier som fortfarande har stor betydelse:

Jean Piaget var i grunden biolog och försökte tillämpa ett biologiska synsätt på barns kognitiva utveckling och varje utvecklingsfas satte gränser för möjligheten att tillgodogöra sig kunskap (Piaget, 1973).

De biologiskt betingade ramarna för barns utveckling kan därför placeras in i ett åldersschema som även beskriver de språkliga nivåer som barn går igenom (Piaget, 1973).

1. Den sensomotoriska fasen som varar från 0 till ca 2 år

Barnet uppfattar sin omgivning utifrån sina sinnen och rörelser. Medvetenhet om omgivningen saknas och barnet gör ingen skillnad mellan modern, sig själv och sakerna runt omkring. Mot slutet av denna fas börjar barnet uppfatta sig själv som ett eget jag.

2. Den för-operationella fasen från 2 till ca 6/7 år

Under denna tid utvidgar barnets sin anpassningsförmåga med hjälp av symbolfunktionen. Symbolerna utgör för barnen en möjlighet att få bearbeta den verklighet som är mer eller mindre avlägsen från deras direkta upplevelser. Barnet konstruerar sin psykiska värld utifrån den fysiska världen som modell och tvärtom. Perspektivet kallas egocentrism. Allting är gjort av människor för människor. Barnet blandar lätt ihop det som kommer utifrån med det som kommer inifrån och de har svårt att skilja mellan fantasi och verklighet.

3. Den konkret-operationella fasen från 6/7 till ca 11/12 år

Barnet styrs inte längre av sina impulser och känslor. Istället börjar en nykter och förnuftig hållning till omvärlden ta form.

4. Den formal-operationella fasen från 11/12 år till ca 15 år

Förmågan att tänka abstrakt och logiskt börjar utvecklas och gör det möjligt för barnet att hantera saker som barnet inte har erfarenhet av.

Piagets teser om den språkliga utvecklingen är en tillämpning av detta åldersschema och enligt Piaget är språket beroende av den kognitiva utvecklingen. Allteftersom barnet blir mer socialt ändras det kognitiva mönstret och möjliggör en ökad grad av kommunikation. Språket utvecklas från egocentriskt språk då barnet talar med sig självt till ett socialt språk vars syfte att kommunicera med omgivningen. Vad som händer under den här utvecklingsfasen är intressant när det gäller förmågan till textförståelse.

Piagets teorier har blivit kritiserade eftersom de inte tar hänsyn till barnets naturliga nyfikenhet och interaktion med sin sociala miljö.

Den andra dominerande skolan företräds av den sovjetiske psykologen **Lev Vygotskij** som dog ung på 1930-talet och vars teorier föll i glömska under de kommande decennierna. I slutet av 1900-talet återupptäcktes han och kom att bli mycket inflytelserik när det gäller synen på barns utveckling och framväxande språkförmåga. Han lade grunden till den kulturhistoriska skolan och vänder på Piagets resonemang. Till skillnad från Piaget menar man att barnets språk från början var kommunikativt och socialt för att senare utvecklas till ett mer individuellt eller egocentriskt språk. Språkutvecklingen föregår den kognitiva utvecklingen, och först med ett språk och en begreppsbyggingsförmåga kan det kognitiva tänkandet ta form. Skillnaden mot Piaget är att Vygotskij vidgar begreppet språklig kommunikation.

Det lilla barnets skrik är ett kommunikativt instrument för att få kontakt eller uttrycka känslor (Vygotskij, 1999).

Forskning inom primatologi, läran om de högre primaterna, har resulterat i en teori utformad av den brittiske biologen Robin Dunbar (Dunbar, 1997). Han hävdar att språket ersatte putsandet som den socialiserande funktionen hos de högre primaterna när flockarna växte. Skvallret var språkets första primära funktion i tiotusentals år innan skriftspråket utvecklades. I begynnelsen lärdes språkförmågan in genom att lyssna på de vuxna i en social kontext. De uttalade språkljuden fick så småningom mening och genom att upprepa fonemen präglades ljuden i hjärnbarken och tilldelades betydelse. När skriftspråket uppfunnits men böcker var en tillgång för en mycket liten elit ersatte gradvis högläsningen de memorerade språkljuden. Skriftspråkets symboler blev frysta språkljud. Teorin är populär bland många evolutionsbiologer men har också mötts av evolutionär kritik.

På 1980-talet upptäckte italienska forskare vid universitetet i Parma de s.k. spegelneuronen som innebär att när en individ utför en motorisk aktivitet eller känner smärta aktiveras samma områden i hjärnbarken hos en betraktare (Läkartidningen, 2008):

Den stora roll som sedan språkutvecklingen spelar betonas, liksom den nära anatomiska relationen i hjärnan mellan handlingsneuron och språkcentrum. Språket och talet och lyssnandet kommer efter hand att vara lika stora utlösare av speglingar som iakttagandet av handlingar. (Bauer, 2007)

Språkinläring innebär att både talmotoriska och kognitiva funktioner vävs samman och bildar ett talmotoriskt-kognitivt nätverk. Forskning om spegelneuron är ganska ny och har hittills fokuserat på motorik och smärtupplevelse men ansätter att vidga området till neurologiska funktioner vid språkutveckling har påbörjats (Läkartidningen, 2008). Spegelneuronens neurologiska funktion verkar knuten till imitationsförmågan. Barnet lyssnar på den vuxnes berättelser eller högläsning och imiterar de ljud som frambringas.

2.4 Reflektioner

Språkbegreppet kan ges många olika innebörder men syftar ytterst till den egenskap som är livsviktig för alla högre primater som människan tillhör – nämligen kommunikation. Schimpanser och gorillor putsar varandra för att markera vänskap och beroende men båda arterna har en mängd läten och gester för att kommunicera. Primatstudier har visat att schimpanser har ett embryo till språksinne och via en dator kan de kommunicera enkla meddelande som bygger på förmågan att konstruera språkliga satser (Franz de Waal, 2005).

Mycket talar därför för att den sociokulturella kontexten i vid bemärkelse är avgörande för utvecklingen av kommunikationssystem, t.ex. språket, och tolkningen av dessa kommunikationssystem (sverigesradio.se). Det vore därför inte orimligt att tänka sig att högläsning som har en stark social dimension har betydelse för utvecklingen av god språkförståelse. Att sitta med sitt barn i knät eller bredvid sig i sängen skapar en stark känsla av samhörighet och läs-stunden för med sig positiva associationer.

3. Teori och Metod

Föreliggande uppsats vill undersöka om det är någon skillnad på textförståelse vid högläsning jämfört med textförståelse vid tyst läsning. Dessutom tillkom initialt momentet textförståelse vid högläsning i sittande ställning. Humanistisk forskning är ofta hänvisad till kvalitativa undersökningar eftersom det inte är alltid man kan ringa in ett problemområde med de kvantitativa, positivistiska metoder som används inom naturvetenskaperna. Hermeneutik och fenomenologi är nyckelbegrepp inom humanistisk forskning och även om den sk evidensgraden är lägre än vid kvantitativa undersökningar är det ibland den enda vägen till fördjupad kunskap (Jörgen Nordenström, 2007).

För min undersökning har jag valt att använda kvalitativa intervjuer gjorda med semi-strukturerade frågor och inte ett på förhand fixerat frågeformulär. Jag är väl medveten om att såväl textval som undersökarens tolkning av resultaten i varje moment av studien är föremål för subjektiv bedömning men där jag försökt tillämpa en så enhetlig grund som möjligt för utförda bedömningar. Undersökningen har fått formen av ett experiment.

3.1. Fenomenologi och hermeneutik

I detta kapitel går jag igenom grundläggande principer för de metoder som används vid fenomenologiska och hermeneutiska undersökningar.

Hermeneutik och fenomenologi är kunskapssystem där fenomenologin är en kunskapsteori dvs en uppfattning om hur den rådande kunskapen förhåller sig till en eventuell "Absolut Verklighet". Enligt fenomenologin kan vi bara ha kunskap om de fenomen vi studerar.

Den moderna hermeneutiken handlar om hur man ska gå till väga när man tolkar de fenomen man studerar inom samhälle och kultur, där man t.ex. tar hänsyn till tolkandets tidsdimension; det förflutna (regressivitet), nutiden (fakticitet), och framtiden (progressivitet), (Ödman, 2007). Fenomenologisk analys är sammankopplad med hermeneutiska vetenskapsmetoder. Grunden är fenomenologin och dess uppfattning om hur människan både formar sin bild av världen samt når kunskap om den medan hermeneutiken är teorin om de praktiska tolkningsmetoderna. Begreppet "livsvärlden" som är centralt inom fenomenologin och hermeneutiken härrör från fenomenologins grundare Husserl (Husserl, 1995) och avser samspelet mellan olika individers medvetandeströmmar. Dessa skapar livsvärlden. Filosoferna Heidegger och Gadamer bygger vidare på den grunden. Idétraditionen Husserl-Heidegger-Gadamer är förenade med varandra.

Ordet hermeneutik har sitt ursprung i den grekiska mytologin och kommer från Hermes som var gudarnas budbärare till människorna. Gudarnas budskap som framfördes av Pythia som också kallas Oraklet i Delphi, måste dock tolkas och det grekiska ordet för "att tolka" är "hermeneuein". Under medeltiden dyker begreppet hermeneutik upp i samband med tolkning av bibeltexter. I början av 1800-talet introducerade den tyske teologen Schleiermacher den första modellen för systematisk tolkning av texter (Gadamer, 2002). Han försökte skapa ett fast tolkningssystem med höga anspråk på säkerhet. Synen på bibeln som ett historiskt dokument hade börjat växa fram och därmed insikten att författarna till de religiösa urkunderna levde i ett kulturellt sammanhang som påverkade deras texttolkning. Det gällde att leva sig in i de dåtida författarnas intention. Med utgångspunkt från Schleiermachers lära om texttolkning började andra forskare överföra hermeneutikens principer på olika humanvetenskaper som historia, litteraturhistoria, sociologi konstvetenskap mm. Detta handlar om tolkning av mänskliga förhållanden, skeenden och relationer. Kunskapsprocessen är därför av liknande karaktär som vid texttolkningen av bibeln.

Wilhelm Dilthey var en av dessa första forskare (Gadamer, 2002). Han framförde idén att det finns en grundläggande olikhet mellan natur- och humanvetenskap. Med uttalandet ”naturen förklarar vi, själslivet förstår vi” ville Dilthey tydliggöra att naturvetenskap och humanvetenskap vilar på olika kunskapsteoretiska grunder. Dilthey införde den viktiga skillnaden mellan *förståelse av sanning* och *förståelse av mening*. Han ansåg att naturvetenskaperna sysslar med förståelse av sanning medan humanistiska vetenskaper sysslar med förståelse av mening. Vad är syftet, meningen, målsättningen med människors handlingar? Bl.a. dessa frågor ville Dilthey att humanvetenskaperna måste ställa.

Hermeneutikens principer kom att utvecklas av Hans-Georg Gadamer. Gadamers målsättning var att ringa in den mänskliga förståelsens natur. Sanning och metod är två motstridiga begrepp. Gadamer menar att den tolkande söker efter en mening där dennes eget förflutna påverkar tolkningen. Han kritiserar både positivismen och den metodiska hermeneutiken som Schleiermachers stod för. Den syftar till att uppnå en sanning. Gadamer menar att människans medvetande är ett resultat av hennes historia och att människans förståelse faller tillbaka på det kulturella sammanhang som skapat hennes medvetande. Vi tolkar verkligheten med hjälp av vår förförståelse. Istället för att tala om en absolut sanning bör man inse att en företeelse kan förstås på flera olika sätt. Den har därmed en sk. *meningshorisont*. Ett exempel på en meningshorisont kan vara demokratibegreppet. I vår del av världen är det ett självklart värderingssystem. Meningshorisonten är något helt kollektivt står bakom.

Hur fungerar en förståelseprocess och varför förstår vi en text, en social händelse ett historiskt förlopp som vi gör?

Människan tolkar sin omgivning, texter, företeelser och händelseförlopp utifrån den kultur och det sociala sammanhang hon är formad inom. Medvetandet är resultatet av människans historia, hennes individuella bakgrund men också hennes sammanhang med en kollektiv föreställningsvärld alltså meningshorisonten. Detta är en förutsättning när individen ska förstå sociala och kulturella fenomen och detta kallas *förförståelse* och är ett centralt begrepp inom hermeneutiken. Förförståelsen är förankrad i *traditionen* som är summan av alla de förhållningssätt och föreställningar som vi sammanfattar under begreppet ”kultur”. Tolkning inom hermeneutiken innebär att olika meningshorisonter möts och interagerar och tolkaren använder sin förförståelse i tolkningsprocessen. Medvetenheten om denna utgångspunkt är ett väsentligt moment vid hermeneutisk analys. Den plattform all tolkning utgår ifrån med sina rötter i traditionen kallas också *verkningshistoria* (Gadamer 2002).

3.2. Tolkningsprinciper

Hermeneutik och fenomenologi handlar om tolkningsanalys och ibland jämförs tolkningsanalys med att lägga pussel. Med det menas att hela tiden ha perspektivet splittrat mellan delen och helheten. Pusselläggande vore en omöjlighet om man inte hade en idé om slutresultatet. Bitarnas (eller delarnas) former är en ledtråd och måste sinsemellan stämma överens men delarna måste också stämma in på helheten (Ödman, 2007)

Kanske den första idén om vad pusslet föreställer inte visar sig stämma när allt fler bitar kommer på plats och en ny helhetsbild växer fram. Så småningom når man fram till den korrekta bilden eller mönstret. På samma sätt rör man sig vid tolkning ständigt mellan del och helhet tills en alltmer fullständig meningsstruktur formas.

Processen kallas *kontextualisering* (skapande av sammanhang) och *de-kontextualisering* (upplösandet av sammanhang). Samtidigt förflyttar sig analysen från elementärt berättande till allt högre abstraktionsnivå eller *totaliseringsgrad* där företeelsen sätts in i allt större sammanhang (Ödman, 2007).

Jämförelsen med pussläggande har den bristen att det alltid bara finns ett definitivt slutresultat medan när det gäller kvalitativ tolkning inom humanvetenskaperna det ofta finns flera tänkbara varianter. Begreppet totaliseringsgrad som också kan kallas abstraktionsnivå härrör från det filosofiska verket *Existentialism och marxism* av Jean Paul Sartre (Ödman, 2007). Det intuitiva pendlandet mellan delen och helheten vid upptäckandet av meningsstrukturer har kallats för den *hermeneutiska cirkeln* (Gadamer, 2002). Begreppet sammanfattar två viktiga aspekter av tolkning: dels det dialektiska pendlandet mellan del och helhet samt förförståelsens nödvändighet vid förståelseprocessen.

3.3. Tillämpning

För att kartlägga om det förekommer en skillnad i textförståelse vid högläsning respektive tystläsning har jag bett 6 st elever på en yrkeshögskola för artister att läsa två olika texter av snarlik karaktär. Texterna är ur Selma Lagerlöfs, Gösta Berlings Saga. Alla studenterna har läst ur en och samma bok vilken senare scannats in (bilaga 1 och 2). Informanten har sedan fått förklara texten/återberätta innehållet och jag har sedan gjort en bedömning av hur väl texten förstods, om det var någon skillnad mellan högläsningen respektive den tysta läsningen.

Textförståelsen har sedan bedömts efter en skala: mycket god – god – mindre god -bristfällig.

Kriterierna för bedömningen är uppställd enligt följande: Förmågan att beskriva personer, miljöer, personernas intentioner, händelseförloppet, stämningar samt formulera eventuell symbolik i historien. Ju fler av dessa kriterier som kunnat återges desto högre bedömning.

Sedan har informanterna intervjuats om hur de själva upplevde de båda sätten att läsa på och vilka svårigheter som de eventuellt upplevde. Vid intervjuerna ställdes även följdfrågor av typen

Eftersom undersökningen fokuserade på högläsning direkt från bladet måste två olika texter väljas där visserligen de textmässiga förutsättningarna skall vara så likartade som möjligt men det finns ändå en risk att innehållet kan göra den ena texten svårare än den andra. Valet av text blir därför viktig och intervjuarens förförståelse betydelsefull när det gäller att bedöma textens lämplighet. Ingen av informanterna hade läst Gösta Berlings Saga. De hade inte heller läst något annat av Selma Lagerlöf.

Om den hermeneutiska analysens instrument skall tillämpas följer frågan om intervjuarens *verkningshorisont* sammanfaller med informantens. Medvetandegörandet av intervjuarens förförståelse är också viktig när det gäller bedömningen av informantens textförståelse samt när det gäller tolkningen av frågorna efter själva läsningen.

Först och främst måste intervjuaren vara medveten om sin egen uppfattning av textens tolkning och hur den kan ha påverkats av tidigare erfarenheter och utbildning. Hur färgar intervjuarens texttolkning av sig på bedömningen av informantens textförståelse. Första momenten är att tolka informantens tolkning av texten och sedan renodla tolkningsteman i processen för att hitta ett generaliserbart resultat.

Tolkningen av de fakta som insamlats skall följa den *hermeneutiska cirkeln* där den ena tolkningen bygger på den andra. Cirkelns andra varv omsluter den första tolkningen samtidigt som den successivt lämnar den konkreta nivån och leder till en generalisering. Varje nivå kallas i hermeneutiken *totaliseringsgrad* och ju högre nivåer desto högre totaliseringsgrad. (Ödman 2007).

Hermeneutik innebär tolkning och en hermeneutisk studie får inte fastna i en refererande eller berättande text där tolkningsobjektet beskrivs ur flera olika synvinklar. Studien ska slutligen påvisa eller förkasta att textförståelse vid högläsning är sämre än vid tyst läsning

3.4. Etiska aspekter

All forskning som involverar människor måste satisfiera vissa forskningsetiska aspekter som utformats av vetenskapsrådet för att ta hänsyn till berörda personers integritet. Vetenskapsrådet är en institution som definierar regelverk för god forskning och övervakar deras efterlevnad. De fyra huvudkrav som Vetenskapsrådet har satt upp för att skydda individen har följts (Patel,Davidson, 2011). Det första kravet är informationskravet. Informanterna har tagit del av forskningsuppgiftens syfte. Deltagarna har enligt krav nummer två själva fått bestämma om de ville delta eller ej. De var också informerade om att de hade möjlighet att avbryta högläsningen eller intervjun om de skulle vilja. Eftersom informanterna i den redovisade studien befinner sig i ett känsligt skede i sin yrkesutbildning som har med scenkonst att göra har studenterna kallats vid bokstavs-beteckningar B-G. Konfidentialitetskravet har uppfyllts. Resultaten kommer inte kunna förknippas med någon specifik person. Dessa studenter genomgår en yrkesutbildning där rösten och textförståelse är centrala moment i den framtida yrkesutövningen. Vetenskapsrådets fjärde krav, nyttjandekravet innebär att de insamlade uppgifterna endast får användas för forskningsändamål vilket också har varit fallet.

3.5 Genomförande

Läsningarna gjordes alla under två dagar i mars 2015 i två snarlika lektionssalar på ca 25 m². I båda salarna fanns en stol ett piano, ett notställ samt en fåtölj. Rummen var ostörda. Läsningen och intervjun tog ca 35 minuter.

Undersökningen genomfördes från början av 7 studenter nedan kallade A-G . Efter att den första informanten deltagit i undersökningen lades ett nytt moment till. Därför är informant A struken ur undersökningen. Det nya momentet var att läsa ytterligare ett stycke högt ur samma roman men nu skulle informanterna sitta bekvämt i en fåtölj. I detta moment fick informanterna läsa första sidan från kapitel 1 ur Gösta Berlings Saga (bilaga 3).

Informanterna kom till undersökningen en och en på en i förväg bokad tid. De fick högläsa del 1 av kap 19 i Gösta Berlings Saga- Dovres häxa till och med ”*Hon lägger sin hand på fläsket*” rad 30 på sid 205 ”(bilaga 1) Läsningen skedde stående vid ett notställ där boken vilade. Därefter återberättade informanten innehållet och fick även svara på frågor om texten. Därefter läste informanten resten av kapitlet om Dovres häxa tyst. Informanten fick då själv välja hur han/hon var placerad i rummet. Sex studenter valde då fåtöljen. En valde att fortsatt stå vid notstället. Därefter återberättades innehållet i del 2 av kapitlet Dovres häxa samt frågor om texten besvarades. Sedan intervjuades informanten enligt nedan.

Intervjun var utformad som så kallad halvstrukturerad intervju och därför uppstod vissa följdfrågor:

- Får du några bilder av det du läser högt?
- Kan du beskriva häxan för mig?
- Vad hände i den här delen av historien?
- Vilka bilder får du när du läser del 2 tyst?
- Tycker du att du får tydligare bilder av historien när du läser högt eller när du läser tyst?
- Hinner du ligga lite före i texten med blicken då du läser högt?

- Läste någon högt för dig under uppväxten?
- Läste du böcker tyst när du var i skolåldern?
- Hur ofta läste du som barn högt i skolan?
- Tror du att du som skådespelare/artist kommer behöva kunna läsa högt direkt från bladet?
- Vad var som Selma Lagerlöf skriver ” sagans mening”?
- Var det någon skillnad i vilka bilder fick av texten när du stod och läste högt vid notstället jämfört med när du satt i fåtöljen och läste högt?

4 Resultat

Nedan sammanfattas intervjuer med de sex informanterna B-G för att undersöka om det kan påvisas någon diskrepans mellan högläsning och textförståelse å ena sidan och tyst läsning och textförståelse å andra sidan. Val av text är kapitel 19 ur Gösta Berlings saga av Selma Lagerlöf eftersom texten innehåller en del ord och meningsbyggnader som kan kännas främmande för yngre människor idag. Samtidigt belyser det frågeställningen tydligare eftersom man varken är bekant med texten eller dess språkvärld. Samtliga intervjuare är studenter på en konstnärlig yrkeshögskola där man i sitt framtida yrke kommer att behöva behärska högläsning. Ibland kan det vara aktuellt vid auditions, plötsliga inhopp, kollationeringar och liknande situationer. Intervjuerna är upplagda så att frågorna skall vara så standardiserade som möjligt men samtidigt möjliggöra fördjupande följdfrågor.

Avslutningsvis görs en analys och försök till generalisering av de genomförda intervjuerna för att hitta ett gemensamt mönster.

4.1 Första totaliseringsgraden (sammanfattning av intervjuer)

Första momentet i undersökning består av insamlande av fakta för fortsatt analys. Det bärande temat är textförståelse vid högläsning kontra tyst läsning men även detta moment innebär en tolkningsprocess där förståelsen skall bedömas. Tolkningen av varje läsexperiment bildar sedan grunden för nästa analysmoment, andra totaliseringsgraden, enligt den fenomenologiska principen att uppfatta essensen, den gemensamma nämnaren, av de observerade fenomenen. (Husserl 1995)

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANT B

B fick läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt och sedan sammanfatta innehållet. På det stora hela förstod B de flesta ord och sammanhanget trots det ålderdomliga språket. Problemet var ord som syftade på varsel som ”elma”, ”härmask” och liknande. B hade förstått textens innehåll väl och berättade också om bilder som dykt upp i huvudet. ”Hon hade näverskor. Jag ser henne som i Dunderklumpen- Elvira Fattigan, men inte så snäll, grått hår, lite skitig, nästan som en sten, hon ser ut som en sten med mossa på. Hon kommer till byar och gör hemska saker. Jag tror hon dödar barn”.

Textförståelse stående högläsning: mycket god.

B får sedan läsa den andra delen av texten tyst och tyckte att det var det ungefär lika lätt att förstå texten vid högläsning som vid tyst läsning. Informanten påpekade att texterna hade lite olika karaktär. Den första delen var beskrivningar av miljöer och häxans egenskaper medan den andra delen var beskrivning av ett händelseförlopp. B tyckte att vid den tysta läsningen var många bilder mer som vid en film. Så hade det inte varit vid högläsningen. ”Jag ser Märta. Hon är vit-klädd, hon är blond. Håret uppsatt. De står ute i solen. Och det här med fläsket. De två pigorna är lite mer grå och bruna. Kortare än Märta.”

Läsförståelse vid tyst läsning: mycket god

På frågan om någon läste högt under uppväxten svarar B att både mamman och pappan läste högt under barndomen. Gärna samma sagor: ”Jag kunde dem utantill. Ibland när mamma var trött hoppade hon över saker. Neej! Nu har du hoppat över”. Däremot förekom inte mycket högläsning i skolan. B påpekar att det är svårt att läsa högt nuförtiden för sig själv när ingen lyssnar. Det känns konstigt. ”När jag läser in texter försöker jag ha någon där som jag läser mot eller läser för.”

Tidigare läste B ”jättemycket böcker” men numera blir det mest manus, sångtexter, noter och liknande material knutet till studierna på skolan.

B tror också att det är viktigt att kunna läsa direkt från bladet i sin framtida yrkesroll som skådespelare/artist t.ex. i samband med kollationeringar och auditions.

B tycker att det är viktigt att kunna och ligga en mening före vid högläsning eftersom man då kan måla mera med orden. B tycker att det fungerar ibland och ibland inte vid den egna läsningen”. Särskilt vid svåra texter kan det vara knepigt men ofta fungerar det.”

På frågan om sagans mening hade B en ganska tydlig tolkning; det handlade om galenskap

Det var häxan som hade levt i flärd och lek och nu hungrade hennes själ efter annan näring troligen närhet.

Avslutningsvis läste B första kapitlet högt och satt då i en fåtölj. B trodde att det var lättare att få bilder stående. B säger dock att nu fanns en film i huvudet igen ” prästen var ung och snygg och de var ute och söp och hade kul. Men nu i kyrkan..” jag kan nästan se hur han står och svettas där typ”

Textförståelse sittande: Mycket god

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANT C

Informant C fick läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt och därefter andra avsnittet ur samma text tyst. Därefter fick C sammanfatta innehållet. Frågan ställdes som till övriga informanter om det var svårt att förstå texten eftersom det var en del ålderdomliga ord.

”Det är nånting om nåt berg. Jag fattar inte alls hur vi kom till slottet de är på nu.”

C hade svårigheter att förstå helheten vid högläsning och uppfattade bara att häxan var girig och elak. Hon har också breda höfter och det förekommer även ett berg i texten.

Vid bedömning av textförståelsen **vid högläsning stående** är enligt den skala som definierats under rubriken Metod omdömet **bristfällig**.

Vid läsning av det andra avsnittet tyst kan informanten redogöra lite mer för miljöerna och den situation som utspelar sig. Informanten tycker sig få en bättre uppfattning av helheten vid tyst läsning. C säger att man behöver inte fokusera på att uttala orden rätt. Uttalet blir ett störningsmoment. Man måste splittra uppmärksamheten på att både formulera orden och ta till sig betydelsen. Vid tyst läsning kan man frambringa bilder, man får helhet och ser mer detaljer.

C säger att det är lättare att fokusera till 100 på att förstå texten. C kan ge en noggrann beskrivning av huset, skatorna, interiören i huset osv.

Min bedömning av textförståelsen vid **tyst läsning är: god.**

Informanten tror sig ha dyslexi men den har aldrig blivit diagnosticerad. lässvårigheter. Den egna dyslexin i kombination med högläsning gör att det krävs mycket energi och koncentration för att uttala orden korrekt vid högläsningen. C får mycket färre bilder vid högläsning jämfört med tyst läsning.

På frågan om någon läste högt under uppväxten svarade C att det fanns en bekant till familjen som brukade läsa olika högt sagor, när han besökte hemmet. C älskade det. Däremot var det väldigt lite högläsning i skolan: ”man läste kanske upp något man skrivit eller nåt sånt”.

När det gäller allmän bokläsning säger C att läsning av böcker sker mer sällan. ”Jag kan fastna, men jag läser väldigt sällan. Men läser jag måste jag läsa vidare”.

På frågan om förmåga att läsa högt direkt från bladet kommer att vara en användbar kunskap i det framtida yrkeslivet svarar C: ”Jag vet inte men i livet i allmänhet kommer det definitivt att vara det.”

När det gäller förmågan att ligga en mening före vid högläsning svarar informanten att det lyckas ibland, ibland inte men att det har stor betydelse för att högläsning skall fungera. Sagens mening hade C en viss uppfattning om .C: Flärd och lek. Lite som man säger “Money can´t buy us happiness” Själen måste leva på lycka.

Avslutningsvis ombads C att läsa högt sittande ur kap. 1 i *Gösta Berlins saga*. Det kändes inte lika fyllt av prestation, mer avslappnat

Textförståelse vid **sittande högläsning: god**

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANT D

Informant D fick läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt och sedan sammanfatta innehållet. Först ställde jag frågan om han tyckte texten var svår på grund av en del ålderdomliga ord. Informanten tyckte att det var svårt att få grepp om helheten i texten. Min bedömning av hur han uppfattade innehållet är att vissa aspekter hade uppfattas korrekt som att häxan var rik men snål, att hon gick klädd i näverskor och slitna kläder. Vid en bedömning av textförståelsen enligt den kvalitativa skala som definierats tidigare är omdömet: **god.**

Informanten D får sedan läsa den andra delen av texten tyst och tycker att det är lättare att förstå texten vid tyst läsning. ”När man läser tyst skumläser man och får ett större sammanhang”. Man kan gå tillbaka till stycken man inte förstod. Vid högläsning fragmenteras texten, ord för ord, mening för mening och sammanhanget går förlorat. Redogör sedan för innehållet i den andra delen av textstycket och har uppfattat händelseförloppet väl. **Textförståelse stående högläsning: god.**

Informanten tycker sig se fler och starkare bilder vid tyst läsning jämfört med högläsning. Vid högläsning fokuserar man på detaljer och detaljerna är lättare att redogöra för i efterhand men det större sammanhanget och bilderna blir inte lika tydliga. När man läser tyst är det lätt att hoppa över långrandiga beskrivningar, man vill komma framåt i handlingen. Samtidigt säger informanten att det skönt med högläsning eftersom man får med alla delar. D tror att det är lättare att återberätta den del av historien som nyss lästes högt. Det visar sig dock att den del D läst tyst innehåller lång fler detaljer och har en större textkänedom.

Textförståelse tyst läsning: **mycket god**

På frågan om någon läste högt under uppväxten svarar informanten att det fanns en mormor som läste högt och det var mycket uppskattat. Däremot har informanten inget minne av högläsning i skolan. Sedan informanten börjat på sin artist-utbildning har D börjat läsa högt ibland för sig själv, vilket känns svårt eftersom det inte finns någon som lyssnar.

Informanten läste också mycket som barn men det minskade senare i skolåldern pga av sportaktiviteter och kompisar. Vanan har återupptagits sedan studierna påbörjades.

Informanten tror också att det är viktigt att kunna läsa avista i sin framtida yrkesroll som skådespelare/artist i samband med kollationer och audition. Konsten att läsa högt innefattar ju även förmågan att ligga en mening före för att få bättre flyt. Informanten bekräftade betydelsen av denna förmåga men menade att det var svårt vid texter med svåra ord men ibland lyckas det och då blev det ”bättre flow” för att använda informantens ord. Den förmågan måste tränas medvetet enligt D.

Sagens mening hade informanten svårt att tolka men kom till sist fram till att häxan och grevinnan kunde haft liknande levnadshistorier. Att häxan en gång tvingats till ett liv i ensamhet. Häxan led också brist på närhet och mänsklig kontakt.

Avslutningsvis ombads informanten att högläsa en text sittande för att utröna om det var någon skillnad mot att högläsa stående. Informanten tyckte att det var lättare att högläsa sittande eftersom det kändes mer avspänt jämfört med att högläsa stående,

Textförståelse sittande högläsning: mycket god

Vid stående position kändes situationen med som ett ”framträdande” och fokuseringen på att läsa orden korrekt skymde förståelsen av textens innebörd.

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANTEN E

Informanten E har finlandssvensk bakgrund och fick därför läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt på finlandssvenska och sedan halva stycket fram till ”sin hand på fläsket” på rikssvenska. Var det någon skillnad mellan att läsa högt på finlandssvenska respektive rikssvenska? E tyckte att båda läsningarna gav lika mycket bilder. Texten upplevdes som svår. ”Jag kände att jag fick inget slut på fraserna, jag bara rabblade upp... meningarna går inte dit man tror att de ska gå”. Samtidigt kunde informanten på ett tydligt sätt redogöra för berättelsens innehåll.

Textförståelsen var god vid högläsning.

Informanten E får sedan läsa den andra delen av texten tyst. E säger att den tysta läsningen ger mycket starkare bilder och att den går snabbare. Informanten berättade att det var särskilt en mening som fastnat i minnet: ”I förmiddagens skarpa solsken blänka fjädrarnas metallfärger” i samband med att skatorna anfaller grevinnan. ”Jag tyckte jättemycket om den meningen. Den såg jag framför mig. Meningen ger starka bilder precis som beskrivningen av grevinnans sovrum. ” Jag såg dunklet och ångesten i det mörka rummet”. Informanten menade att inta fick lika starka bilder vid högläsning eftersom ”man vill göra det intressant för den som hör på... då går det åt så mycket koncentration till det så att man inte hinner få bilderna riktigt.” Koncentrationen riktar sig mot publiken.

Textförståelsen var mycket god vid tyst läsning.

På frågan om någon läste högt under uppväxten svarar E att både mina föräldrar, mormor och farmor läste högt flera gånger i veckan. I barndomen läste informanten mycket böcker. Familjen bodde också granne med ett bibliotek. E använder begreppet ”slukade böcker – slurp - ibland två om dagen” men på gymnasiet blev det mest faktaböcker, plugg inför skolarbetet. Läsandet har dock återupptagits lite på senare tid.

Informanten genomförde sin skolgång i Finland och där var högläsning mycket vanlig. Man fick gå fram till katedern och läsa högt minst fem minuter om dagen för läraren medan klassen i övrigt jobbade med annat. E tyckte om de stunderna. Numera ägnar sig informanten mycket sällan åt högläsning.

När det gäller betydelsen av högläsning och samtidigt förstå texten bedömer informanten att det är mycket viktigt. Som exempel anges manusgenomgång, vid audition, vid inhopp i föreställningar. Då får man väldigt lite tid till förberedelser.

På frågan om informanten kunde ligga före i texten för att kanske ändra tonfall och tempo samt också öka läsförståelsen genom att vara förberedd på nästa avsnitt blev svaret att om texten inte är alltför svårt är det inget problem men om man samtidigt måste koncentrera sig på vad det betyder så blir det svårare; ”det känns som om meningarna inte går dit man vill att de ska gå”.

Avslutningsvis fick E sätta sig bekvämt för att läsa högt ur första kapitlet i Gösta Berlins saga för att ta reda på om det var någon skillnad mot att högläsa stående. Informanten tyckte att det var lättare att högläsa sittande eftersom man kom lättare in i handlingen. Anledningen var att situationen var mer avspänd. Det handlade mer om att underhålla någon eller några. ”När man står känns situationen som ett slags prov – att man ska prestera.”

Textförståelsen var mycket god vid sittande högläsning.

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANTEN F

Informanten F som är uppväxt i Skåne och har skånsk dialekt fick läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt på både skånska och rikssvenska för att sedan sammanfatta innehållet. Halva avsnittet lästes på rikssvenska och andra hälften på skånska.

Detta var inte något som egentligen var inplanerat i undersökningen men då F själv frågade om läsningen skulle framföras på rikssvenska eller ej, föddes tanken att göra både ock.

Första frågan handlade om det var någon skillnad mellan att läsa högt på skånska respektive rikssvenska och informanten tyckte att det definitivt var lättare på skånska. ”Jag fastnar mer på uttalet när jag gör det (högläser) på rikssvenska, för att jag artikulerar mer”. Informanten får en tydligare bild av häxan på skånska än rikssvenska eftersom det var lättare att koncentrera sig på uttalet och inte bara på artikulationen. Vid bedömningen av **textförståelse** förefaller den ha varit bättre vid högläsning på skånska jämfört med högläsning på rikssvenska varför omdömet blir **god (skånska)** respektive **mindre god (rikssvenska)**.

Informanten F får sedan läsa den andra delen av texten tyst och upplevde att tyst läsning gav bättre läsförståelse delvis beroende på att det var ett händelseförlopp som berättades. En annan anledning som framfördes var att vid tyst läsning fanns det möjlighet att hoppa tillbaka i texten, få grepp om långa meningar med många bisatser då man kanske måste gå tillbaka till meningens början för att förstå syftningar. Vid högläsning måste man hela tiden fortsätta ord för ord. Redogörelsen för det andra avsnittet av texten, den del som lästes tyst, fungerade väl med beskrivningen av häxans förbannelse, skatornas roll i sammanhanget och reflektionerna om sagan mening. Grevinnan är instängd i sitt slott, hon är fångad i föreställningen om sitt vanställda ansikte och att titta genom fönstret innebär livsfara. Hon är fångad i sin rikedom och själen den evige hungraren får inte den näring den behöver. Bedömningen av **textförståelsen vid tyst läsning blir därför mycket god.**

På frågan om någon läste högt under barnåren svarar informanten att vederbörande mest hade lyssnat på kassetband och följt med i bilderbok. Informanten hade många sådana kassetband. På frågan om man kan lära sig något av andra som läser högt svarade informanten att man kan förstå att det finns mycket bilder i en text och att det är möjligt att projicera med rösten.

I skolan hade det förekommit sporadiskt högläsning och uppskattningsvis en gång per vecka.

På frågan om informanten i sin framtida yrkesroll kommer att få läsa en text utan att vara förberedd är svaret ”Absolut! Det tror jag säkert.” Informanten berättar därefter om en situation där vederbörande fick i uppgift av en regissör att läsa en roll vars text omfattade 2 A4 sidor. Det var en dialog. Läsningen skulle ske mot regissören och informanten fick titta igenom texten under någon minut. Det gällde att både förstå texten och rikta repliken för att samspel med motparten skulle uppstå.

Avslutningsvis ombads informanten att högläsa ett annat avsnitt ur Gösta Berlins saga sittande för att se om det var någon skillnad mot att högläsa stående. Informanten tyckte inte att det var någon skillnad att högläsa stående jämfört med att högläsa sittande.

Textförståelse sittande högläsning: mycket god

SAMMANFATTNING AV INTERVJU MED INFORMANT G

Informant G fick läsa första avsnittet ur Dovres häxa högt för att sedan sammanfatta innehållet. G fick frågan: Fick du några bilder när du läser? G säger sig alltid haft svårt att få bilder vid läsning och att det var svårt även nu. G är dock den som läser högt med det lugnaste tempot av de sex informanterna. G tyckte dock att det var svårt att få grepp om helheten i texten och förstod inte vad häxan hade för egenskaper eller hur hon såg ut. Informanten kunde inte heller svara på frågan vad häxan kunde göra eller vad pigorna bar på.

Vi gick tillsammans igenom innehållet i del ett innan G gick vidare med tyst läsning.

Textförståelse stående högläsning: bristfällig.

Informanten G får sedan läsa den andra delen av texten tyst och tycker att det är lättare att förstå texten vid tyst läsning. ”Nu får man på nåt sätt chansen att läsa om det... Ibland har jag ingen aning om vad jag har läst och då får jag läsa om det”.

Informanten tyckte att tyst läsning var lättare att förstå jämfört med högläsning: ” Ja, jag fick mer bilder”. G kunde ganska ingående berätta om förbannelsen med skatorna och hur det påverkade grevinnan Märta. G hade dock inte alls klart för sig hur det såg ut på grevegården.

Textförståelse tyst läsning: mindre god

G tror att om högläsning alls ska fungera måste texten först gås igenom i förväg med tystläsning.

Informanten tror dock att det kommer att finnas många sammanhang framöver i yrket som artist där högläsning direkt från bladet är en nödvändig kunskap, till exempel på en audition eller vid en kollationering. G själv tror att mycket träning på att läsa högt skulle öka förmågan.

Under G´s skolgång var det inte särskilt mycket träning på att läsa högt. G läste heller inte tyst under barndomen ” Jag läste aldrig tyst heller. Jag tyckte det var jobbigt”.

På frågan om någon läste högt under uppväxten svarade informanten först att det inte fanns några minnen av det. Kanske Kalle Anka någon gång ibland. Efter lite funderande mindes G att farmor läst de kända folksagorna högt och att det varit mycket uppskattat.

Konsten att läsa högt innefattar ju även förmågan att ligga en mening före för att få bättre flyt. Informanten bekräftade betydelsen av denna och sa sig läsa lite före” Därför har jag medvetet sänkt tempot jämfört med förr. ”

Sagens mening kunde informanten inte alls tolka. Anita läste några rader på slutet från och med ”*Bittrare liv var ingens?*” högt igen och pratade om vad det stod. Från och med de fem sista raderna ”*Men det är så, fastän denna stackars.....*” läste G först tyst sedan samma fem rader högt. G kom till sist fram till att själen vill ha makt. Informanten visste dock inte om författarinnan syftade på grevinnas själ eller häxans.

Avslutningsvis ombads informanten att högläsa en text sittande. Informanten tyckte att det var mycket lättare att högläsa sittande eftersom ”man presterar texten istället för att förstå den ” när man står vid notstället.

Läsförståelse sittande högläsning: god

4.2 Andra totaliseringsgraden (Analys)

Studiens syfte var att belysa följande forskningsfrågor eller teman:

1. Hur förstår studenten texten stående vid högläsning vid ett notställe?
2. Hur förstår studenten texten vid tyst läsning i valfri position i rummet?
3. Hur förstår studenten texten vid högläsning sittande i en fätölj?
4. Sambandet mellan studentens textförståelse och i vilken omfattning studenten mött läsande i barndomen och framåt?
5. Hur ser sambandet ut mellan studentens träning av högläsning i skolan och textförståelse?

I nedanstående analys är målsättningen att hitta generaliserbara slutsatser eller essenser i varje frågeställning.

Sex stycken informanter intervjuades vid olika tillfällen beträffande textförståelse vid högläsning i två olika positioner respektive tyst läsning. En utvärdering utfördes enligt en fyrgradig skala. Mycket god, god, mindre god och bristfällig. Informanten har själv fått redogöra för hur texten uppfattats, dvs om man upplevde att det var lättare att läsa högt än tyst eller lättare att läsa högt sittande än stående. Utfallet har sedan jämförts med varandra.

Frågeställningarna 1-3

Resultatet av utvärderingen stämde väl överens med informantens egen uppfattning om vilken typ av läsning som gav bäst textförståelse. Samtliga menade att det var viktigt att kunna ligga en mening före vid högläsning för att förstå textens innehåll. Vid svår text fokuserades på uttalet av orden på bekostnad av förståelsen. Texten fragmenterades.

Samtidigt tyckte flera informanter att högläsningen möjliggjorde att man kunde modulera texten, projicera texten, skänka den nya kvaliteter, måla med orden som inte tyst läsning möjliggjorde. Uttryck som ”projicera” och ”måla” med orden användes av informanterna själva. Förståelse var dock viktig för att åstadkomma denna dimension hos texten annars blev det bara ett mekaniskt rabblande. Flera informanter trodde att man kunde träna förmågan att läsa högt och ligga före i texten.

Resultatet trots undersökningens bristande empiriska material är att det finns en tydlig diskrepans i textförståelse mellan högläsning och tyst läsning men att denna varierade mellan informanterna

Skillnad mellan högläsning stående eller sittande blev tydlig på det sättet att fyra av informanterna talade om läsningen vid notstället som ett prov.

B och F hade samma förståelse men fick tydligare bilder vid sittande.

C ansåg att läsandet i fåtöljen hade mindre karaktär av prestation,

D menade att när jag står upp blir det mer föreställning. När jag sitter ner får jag ett större flow.

E framhävde också prestationskravet vid sittande läsning.

G tyckte att man tänker att man presterar texten istället för att förstå den.

Stående vid notstället kände man sig alltså dessa fyra mer spända.

F förstod högläsningstexten bättre på sin dialekt, skånska, än när vederbörande hade kravet på sig framföra texten på rikssvenska.

Frågeställningarna 4-5 (svar på intervjufrågor om högläsningssvana)

De flesta utom en av informanten hade lyssnat rätt så mycket på högläsning under de tidiga uppväxtåren men i skolan hade det inte förekommit regelbundet med undantag för en av informanterna. En av informanterna hade haft högläsning regelbundet under hela grundskolan flera gånger i veckan.

Det finns skäl att diskutera högläsningens betydelse för språkförståelsens utveckling, både när det gäller att lyssna på högläsning och själv högläsa texter. En av informanterna påpekade att högläsning gjorde att man blev medveten om ordens förmåga att måla och påverka upplevelsen av den lästa texten. Det verkar också som om träning på högläsning minskar diskrepansen mellan högläsning av texten och textförståelse. Samtidigt menade de flesta informanter att tyst läsning gav fler och tydligare bilder än högläsning.

Svårigheten med undersökningen var att standardisera frågorna eftersom samtalet ofta genererade ny frågeställningar. Det var också intressant att informanterna hade ganska olika tolkningar av slutet av texten, ”sagens mening”. Slutet lästes av alla tyst men flera olika tolkningsmöjligheter presenterades. Här handlade processen kanske om djupare kognitiv textförståelse, författaren kan ju ha laborerat med flera olika förståelsenivåer.

Samtliga informanter ansåg att det var viktigt att kunna högläsa både förberedd och avista för det framtida yrket i samband med audition, inhopp, kollationering och liknande situationer.

5 Diskussion

Mina studier ger en tydlig fingervisning, trots det låga antal informanter, att textförståelse vid högläsning är markant sämre för flertalet jämfört med tyst läsning. Den har sannolikt försämrats därför att högläsning fått en alltmer perifer betydelse i förskolan, skolan och hemmet. Detta skulle dock kräva att en större undersökning genomfördes. Kanske en studie som sträcker sig över ett år då ett antal studenter på en högskola för artister och skådespelare får öva högläsning och en jämförande studie görs med test av läsförståelse i början av året och i slutet. Det vore också intressant att följa en skolklass med yngre elever som fick göra samma typ av lästräning och se hur det påverkat dem efter ett år. Min hypotes är att en signifikant skillnad i språkförståelse har uppstått eftersom läsvanor ändrats och vanan att högläsa minskat under de senaste decennierna.

Högläsning och tyst läsning aktiverar olika centra som är integrerade i varandra. Sannolikt aktiverar högläsningen både talmotoriska områden och andra delar av hjärnbarken som är knutna till kognitiva funktioner. Vid tyst läsning aktiveras förmodligen bara områden med kognitiva funktioner.

Högläsaren kan känna sig bedömd av sina lyssnare. G i min uppsats tyckte t.ex. att man tänker att man presterar texten istället för att förstå den. Rent fysiologiskt aktiveras då bl.a. stämbanden och artikulatorerna. Det ställs också andra krav på hur andningen aktiveras jämfört med vid tyst läsning. Alla dessa skillnader har funnits både förr och nu men träningen av högläsning har idag tagits bort ur skolans läroplan. Min hypotes är att textförståelsen vid högläsning sannolikt ökar vid kontinuerlig träning. I mitt lilla urval framgår det tydligt att informant E som gått i finsk skola och fått träna högläsning varje dag har mycket god textförståelse.

Språket *konstituerar* världen hävdade Edmund Husserl, fenomenologins grundare (Husserl, 1995). Detta är ett begrepp inom fenomenologins konstitutionsteori. Ingvar Lundberg skriver att språket möjliggör barnets förmåga att orientera sig i verkligheten (Ingvar Lundberg, 2010). Språkförståelse är knuten till människans förmåga att bearbeta perceptuellt och kognitivt omvärldens input och här spelar högläsning en betydande roll för att utveckla denna förmåga.

Enligt Piaget är utvecklingen av det abstrakta och logiska tänkandet förutsättningen för att barnet skall kunna hantera saker som barnet inte har erfarenhet av. Under denna tredje fas i Piagets modell för barnets kognitiva utveckling är det möjligt för barnet att bygga upp en världsbild som är förenlig med den vuxnes. Under denna fas – ”den konkret operationella fasen” - styrs barnet enligt Piaget inte längre på samma sätt av sina känslor enligt utan lär sig tänka mer abstrakt (Elkind, 1978).

Många pedagoger upplever att språk- och skrivförmågorna hos yngre blivit sämre de senaste decennierna och att utrymmet för högläsning minskat. Bristerna med en liten kvalitativ studie är att det finns stora individuella skillnader i textförståelse och att ett stort undersökningsmaterial skulle krävas för att uppnå hög grad av reliabilitet i resultatet. Ändå pekar studien på en tendens som dagens pedagoger kan identifiera. Samhället har förändrats snabbt i slutet av 1900-talet och framförallt har olika mediaformer exploderat. För bara hundra år sedan var högläsning familjens underhållning och även historieberättandet. Såväl högläsning som historieberättandet var djupt förankrad i en socio-kulturell kontext som kanske var avgörande för språkförståelse. Som tidigare beskrivits anser Vygotskij att språket utvecklas i ett socialt sammanhang som ett livsnödvärdigt kommunikationsmedel.

Med de digitaliserade faktabaser som finns tillgängliga på Internet idag t.ex. Wikipedia, Google och liknande behöver man inte längre memorera fakta utan kan söka dessa på nätet. Behovet att kunna memorera fakta är inte längre lika viktigt och därför har troligen förmågan att memorera språkliga begrepp avtagit. Om man inte tränar språkförmåga går den tillbaka.

Möjligheten att ständigt vara uppkopplad och ofta växla fokus mellan många olika saker såsom sms, mail, facebook och twitter samtidigt som andra arbetsuppgifter utförs påverkar troligen hjärnans förmåga att tänka i långa sjok. Vad händer på det biologiska planet i hjärnan när tankekedjor ständigt bryts av?

Frågeställningen beträffande sambandet mellan högläsning - språkutveckling, högläsning - textförståelse kan formuleras ur två olika perspektiv. Lyssna på högläsning eller högläsa själv. Barnets första kontakt med språket är att lyssna på berättelser eller lyssna på högläsning ur en bok. Beroende på hur mycket barnet lyssnar på högläsning verkar ha avgörande betydelse för språkutveckling, textförståelse och senare läsförmåga. Här finns numera empirisk evidens från både psykologiska och pedagogiska forskningsprojekt samt neurologisk vetenskap. Efterhand som läsförmågan utvecklas verkar högläsning ha mindre betydelse när det gäller förmågan till textförståelse och läsförmåga. Däremot visar min studie att textförståelse i samband med högläsning minskar om den inte praktiseras regelbundet.

Det finns olika teorier om orsakerna till språkets utveckling. Robin Dunbar menar att språket ersatte primaternas putsning som socialiseringsinstrument när flockarnas storlek växte (Dunbar,Robin,1997). Språkförmågan har knutits till genen FOXP2 som producerar FOXP2-proteinet som reglerar funktionen hos ca 1000 andra gener. FOXP2 består av 627 000 baspar men skiljer sig mellan den moderna människan och schimpansen bara när det gäller något enstaka baspar (Svante Pääbo, 2014). En ytterst liten skillnad i arvsmassan verkar ha fått enorma evolutionära beteendekonsekvenser. Språkutvecklingen hos människan är helt knuten till vår komplexa sociala organisation som blev ett evolutionärt framgångskoncept. Språket utvecklas i en social och kulturell kontext, och nödvändigt för att hantera det sociala schackspelet inom stora och komplicerade nätverk. Imitation verkar vara den neurologiska basen för språkutvecklingen där de nyupptäckta spegelneuronen spelar en betydande roll. Färdiga programpaket i hjärnan aktiveras vid rätta yttre stimuli där handlingsneuron (talmotorik-ljudförnimmelse) har nära relationer med språkcentrum och kognitiva funktioner. Sannolikt har både lyssnandet på högläsning och själva utövandet av högläsning betydelse för utvecklingen av textförståelse i unga år men för att vidmakthålla textförståelse vid högläsning när hjärnan är färdigutvecklad måste regelbunden övning äga rum.

Högläsning borde enligt min mening lyftas fram igen och bli ett obligatoriskt moment i både förskolan och under senare skolstadier. Men inte bara högläsning framförd av en lärare eller pedagog utan högläsning borde tränas av eleverna själva då man samtidigt passar på att diskutera textens innehåll och tolkning. Många yrken idag kräver både god muntlig förmåga.

5.1 Metodval

Min metod har varit av experimentell karaktär där jag använt den fenomenologiska/hermeneutiska metoden. Humanvetenskaperna forskningsmetoder och resultat leder inte alltid till entydiga svar som många naturvetenskapliga studier. Medicinens idéer om evidensbaserad vetenskap är ofta ouppnåeligt i humanistiska studier men dessa kan ändå väsentligt öka vetandet inom ett kunskapsfält. Kunskapsprocessen ser annorlunda ut och leder till en annan kunskap om verkligheten – en verklighet som ofta handlar om sociala, kulturella och psykologiska processer.

Språkförståelse framstår alltmer som ett gränsfall mellan naturvetenskap och humanvetenskap där de båda forskningstraditionerna skulle kunna komplettera varandra. Metodvalet i denna undersökning innebär nackdelar eftersom urvalsgruppen är liten, frågorna är inte helt identiska, texterna som skulle läsas är från samma litterära verk men har ändå vissa skillnader i karaktären. Fördelen med metodvalet var att det fanns möjligheter till fördjupande följdfrågor (det som inom hermeneutiken kallas det öppna frågandet) som ledde till nya problemställningar. Om forskningen skulle kunna konstatera att förmågan att läsa högt och simultant förstå texten har med ändrade läsvanor att göra både i skolan och hemmet så vore det intressant med en större undersökning om det finns skillnader mellan generationerna. Det skulle kräva ett betydligt större urval av informanter där man samtidigt fick ta hänsyn till utbildningsnivå och sociala faktorer. I denna studie finns en svaghet i att bedömningsskalan som ställts upp inte är exakt mätbar. Det kommer in ett subjektivt moment. Intervjuaren gör sin subjektiva bedömning av textförståelsen utifrån vad informanterna berättar i intervjuvaran. Det kan ju tänkas att informanten förstått mer än han/hon kan förmedla i ögonblicket

5.2 Vidare forskning

Sambandet mellan den egna högläsning och textförståelse borde ägnas mer uppmärksamhet och bli föremål för vidare studier eftersom det är angeläget att veta vilka faktorer som gynnar språkutveckling och språkförståelse. Verbal framställning har blivit allt viktigare i det moderna samhället. Kanske skulle ett tvärvetenskapligt angreppssätt vara fruktbart där man kombinerar neurovetenskapliga undersökningar med kvalitativa studier av språkupplevelser vid högläsning.

Neurovetenskapen har gjort stora framsteg på senare decennier och med hjälp av en magnetkamera skulle det vara möjligt att studera vad som händer i olika delar av hjärnbarken vid högläsning respektive tyst läsning. Då skulle det kanske visa sig att högläsningen aktiverar både talmotoriska områden och andra delar av hjärnbarken som är knutna till kognitiva funktioner medan tyst läsning förmodligen aktiverar områden med enbart kognitiva funktioner. Finns det tvärförbindelser mellan talmotoriska och kognitiva områden som är mer eller mindre utvecklade hos olika individer och som sammanhänger med träning vid högläsning? En överraskande effekt av min undersökning var att informant F kom att läsa texten på såväl rikssvenska som skånska som en oplanerad del av experimentet. Övriga aspekter framkom. Informanten fick bättre textförståelse, klangen i rösten förändrades, tonhöjden vid högläsningen blev lägre. Efter avslutat experiment delade jag mina observerade synpunkter med F's sångpedagog som fortsatte det undersökande arbetet. Det framkom att F då hittade nya kvaliteter i sin sångröst mycket snabbare än tidigare då skånskan användes i sången.

Jag känner en stor oro för högläsningens framtid om min hypotes att all typ av högläsning minskat stämmer. Högläsning för barn anses avgörande för barnets språkutveckling. Barnets ordförråd ökar och högläsningen ger känsla för det skrivna ordets syntax. Lärare, präster, artister och skådespelare är yrkesgrupper som med nödvändighet måste kunna läsa högt på ett levande sätt där deras egen språkförståelse är väsentlig. Jag anser att högläsning, och då menar jag den egna förmågan till högläsning, är en ytterst viktig kunskap som riskerar att gå förlorad. Här krävs ytterligare forskning.

5.3 Det öppna frågandet

Hermeneutikens kärna är det ständiga frågandet. Min undersökning har lett till närbesläktade frågor om dialekter, läsande och prestationskrav, språkutveckling, textförståelse, läsning och högläsning. Vad händer vid en läsoplevelse? Symboler (ord, meningar) omvandlas till inre bilder och händelseförlopp. Texten ägs inte längre av författaren utan upplevs och tolkas av läsaren eller lyssnaren. Högläsning är gestaltning och lägger till en ny dimension till textens innehåll. Skådespelare och artister är professionella texttolkare och kan med olika sätt att läsa, intonera och pausera skapa nya inre världar hos lyssnaren.

Litteraturförteckning

- Appleyard, J.A. (1991). *Becoming a Reader*. Cambridge: University Press.
- Bergstrand, Linda & Gustafsson, Petra (2001). *Högläsningens betydelse för barnens språkutveckling*. Magisteruppsats, Högskolan i Borås/ Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap 2001:63.
- Bossner, Andrea (2011). *Språkutveckling genom högläsning*. (Examensarbete vid Malmö högskola Lärarutbildningen, 15 hp).
- Bauer, Joachim (2007). *Varför jag känner som du känner*. Natur och kultur.
- Chomsky, Noam (1999). *Vår kunskap om det mänskliga språket*. Alhambra.
- De Waal, Franz (2006). *Our Inner Ape*. Riverhead Books.
- Dunbar, Robin (1997). *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Harvard University Press.
- Elkind, David (1978). *Barns utveckling och uppfostran ur Piagets perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Gadamer, Hans Georg (2002). *Sanning och metod i urval*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Husserl, Edmund (1995). *Fenomenologins idé*. Bokförlaget Daidalos.
- Körning, Anne-Marie (2011). *Nu ler Vygotskij*. Stockholm: Liber.
- Lagerlöf, Selma (1891). *Gösta Berlings saga*. Svenska klassiker.
- Lundberg Ingvar (2010). *Läsningens psykologi och pedagogik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nilsson, Jan (1986). *Barn, föräldrar, böcker*. Almqvist & Wiksell läromedel.
- Nordenström, Jörgen (2007). *Evidensbaserad medicin i Sherlock Holmes fotspår*. Karolinska institutet. University Press.
- Olofsson Gabriella & Åhlén Sandra (2013). *Högläsning i skolan*. Uppsala universitet, Inst.för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier 15 hp
- Piaget Jean (1973). *Språk och tanke hos barnet*. Lund: Gleerups.
- Pääbo, Svante (2014). *Neandertalmänniskan: På jakt efter försvunna gener*. Fri tanke förlag.
- Richardson, Gunnar (2010). *Svensk utbildningshistoria: skola och samhälle förr och nu*. (8. rev. uppl.). Lund: Studentlitteratur. Libris.
- Skolverket. *Läroplan för grundskolan-Lgr 11*.
- Vygotskij, Lev (1999). *Tänkande och Språk*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Per-Johan Ödman (2007). *Tolkning, förståelse, vetande*. Nordstedts akademiska förlag.

<http://akademibokhandeln.se/artiklar/varfor-ar-hoglasning-sa-bra/>
<http://www.ling.gu.se/~sylvana/Courses/SM/BSU-Teorier.pdf>
<http://www.readingrockets.org/article/reading-aloud-build-comprehension>
<http://www.dn.se/insidan/sjalvstandigt-lasande-fods-ur-hoglasning>
<http://skolvarlden.se/artiklar/kravlost-nar-hunden-blir-laslyssnare-0>
<http://www.scilearn.com/blog/prosody-matters-reading-aloud-with-expression>
<http://www.skolverket.se/om-skolverket/press/pressmeddelanden/2013/kraftig-forsamring-i-pisa-1.211208>
<http://www.tekniskamuseet.se/1/890.html>
<http://www.alltomhistoria.se/artiklar/boktryckarkonsten>
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=406&artikel=6086898>
<http://www.dn.se/dnbok/sagostunden-som-forsvann/> (2012)
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

NITTONDE KAPITLET

Dovres häxa.

Nu går Dovres häxa på Lövens strand. Där har man sett henne, liten och rundryggad, i skinnkjortel och med silverbeslaget bälte. Hur kommer hon ur ulvahalor till människors värld? Vad söker den gamla från fjällen i dalarnas grönska?

Tiggande kommer hon. Hon är snål, lusten efter gåvor, så rik hon är. I bergens klyftor döljer den gamla tunga tackor av vitt silver, och på saftiga ängar djupt inne bland fjällen beta hennes stora hjordar av svarta, gullhornade kor. Andå vandrar hon fram i näverskor och flottig skinnträkt, varpå brokig randsöm skymtar fram under århundradens smuts. Hon har mossor i pipan och tigger av den fattigaste. Skam give en sådan, som aldrig tackar, aldrig får nog!

Gammal är hon. När låg väl ungdomens skära glans över det breda ansiktet med den bruna hyn, som skiner av fett, över plattnåsan och de smala ögonen, som glimma fram ur smutsen liksom eldkol ur grå aska? När satt hon som ung tös på sättertunet och besvarade med lurllåt valgossens kärleksvisor? Flera hundra år har hon levat. De äldsta minnas inte den tid, då hon inte vandrade genom landet. Deras fäder ha sett henne gammal, när de voro unga. Inte heller är hon ännu död. Jag, som skriver, har själv sett henne.

Mäktig är hon. Hon, trollkunniga finmars dotter, böjer sig inte för någon. Hennes breda fötter sätta inga försagda spår på landsvägarnas grus. Hagel kan hon mana fram, blixn kan hon styra. Hon kan föra hjordar vilse och sända varg på fåren. Föga gott kan hon verka, men mycket ont. Bäst att stå väl med henne. Tiggde hon än enda geten och en hel mark ull, så ge henne! Eljest stupar hästen, eljest brinner stugan, eljest fördärvas kon, eljest dör barnet, eljest går nidsk matmoder från vettet.

Välkommen gäst är hon aldrig. Bäst dock att möta henne med leende mun. Vem vet för vems räkning den ofärdbringande genomtrövar dalen? Hon kommer inte bara i det ärendet att fylla tiggarpåsen. Ont varsel följer henne, härmask visar sig, räv och uv tjuta ohyllgligt i skymningen, röd och svart elna, som sprutar etter, kryper fram ur skogen ända till dörrtröskeln.

Stolt är hon. I hennes huvud gömmes fädrens mäktiga visdom. Sådant ger sinnet lyftning. Dyrbara runor stå ristade i hennes stav. För allt dalens guld vill hon inte sälja den. Trollsång kan hon sjunga, sejd kan hon koka, örtkunnig är hon, trollskott kan hon lossa över en vattenspegel, och stormknutar kan hon knyta.

204

Kunde jag blott tyda månghundraårig hjärnas underliga tankar! Kommen ur skogarnas dunkel och från de mäktiga fjällen, vad tänker hon om folket i dalarna? För henne, som tror på Tor, jättedöaren, och på mäktiga finska gudar, äro de kristna som tama gårdshundar för en grå ulv. Otamd som snöstormen, stark som forsen, kan hon aldrig älska slätthygdens söner.

Dock kommer hon alltjämt åter ner från bergen för att se deras dvärgskick. Av fasa rysa människorna, när de se henne, men ödemarkens starka dotter går trygg ibland dem, skyddad av skrällen. Ej äro hennes stams bragder glömda, ej heller hennes egna. Som katten tror på sina klor, så tror hon på sin hjärnas visdom och på kraften av gudaingiven troltsång. Vissare är ingen kung på sitt välde än hon på det skräckens rike, som hon behärskar.

Så har Dovres häxa genomvandrat många byar. Nu är hon kommen till Borg och skyr inte att vandra upp till grevegården. Köksvägen tar hon sällan. Rätt uppför terrassernas trappor kommer hon. Hon sätter ner sina breda näverskor på blomkantade grusgångar, lika trygg, som om hon hade trampat sätterstigar.

Händer så, att grevinnan Märta just då har stigit ut på trappan för att skåda juldagens prakt. Nedanför på sandgången ha två pigor stannat på sin väg till matboden. De äro komma från bastun, där fläsket rökes, och bära nyrökta skinkor på en stång mellan sig.

— Vill vår nådiga grevinnna känna och lukta? säga pigorna. Är fläsket nog rött?

Grevinnan Märta, husmoder på Borg vid den tiden, lutar sig fram över räckerket och ser på fläsket, men i samma stund lägger fingrumman sin hand på en av skinkorna.

Se dock denna bruna, skinnande svålen, detta tjocka lager av fett! Känn denna friska doft av enris från de nyrökta skinkorna! O, mat för gångna gudar! Häxan vill äga allt detta. Hon lägger sin hand på fläsket.

Ack, bergens dotter är inte van att tiggas och be! Är det inte av hennes nåd, som blommor frodas och människor leva? Frosten och den ödeläggande stormen och vattenfloden, allt står i hennes makt att sända. Därför höves inte henne att be och tiggas. Hon lägger sin hand på vad hon önskar sig, och det är hennes.

Grevinnan Märta vet dock intet om den gamla makt.

— Bort med sig, tiggarkäring! säger hon.

— Ge mig skinkan! säger Dovres häxa, ulvars ryttrarinna.

— Hon är tokig! utropar grevinnan. Och hon befäller pigorna att gå in i boden med sin börd.

Den månghundraårigas ögon flamma av vrede och lystnad.

— Ge mig den bruna skinkan! utprepar hon. Eljest går det dig illa.

205

– Hellre ger jag den åt skatorna än åt en sådan som hon.

Då darrar den gamla under vredens storm. Mot höjden sträcker hon den runskrivna staven och svänger vilt med den. Hennes läppar utstöta underliga ord. Håret står upprätt, ögonen lysa, ansiktet förvirrade.

– Dig själv ska skator äta! skriker hon till sist.

Så går hon, mumlande förbannelser, svängande vilt med staven. Hon vänder om hemåt. Längre mot söder går hon inte. Nu har vildmarkens dotter utfört det ärende, för vars skull hon har tagat ner från bergen.

Grevinnan Märta står kvar på trappan och skratrar åt hennes orimliga vrde. Men på hennes läppar ska snart skrattet tystna, ty där komma de! Hon kan inte tro sina ögon. Hon tänker, att hon drömmer, men där komma de, skatorna, som ska äta henne.

Ur park och trädgård susa de ner mot henne, tjugetals skator, med klorna spända och näbbarna framsträckta för att hugga. De komma under skrän och skratt. Svarta och vita vingar skimra för hennes ögon. Hon ser som i en yrsel bakom denna svärm alla traktens skator i ankalkande, hela himlen full av svarta och vita vingar. I förmiddagens skarpa solsken blänka fjädrarnas metallfärg. Halsarna rugga upp sig som på vredgade rovfåglar. I allt trängre kretsar flyga odjuret runtom grevinnan, mättande med näbbar och klor åt hennes ansikte och händer. Då måste hon fly in i förstugan och stänga dörren. Hon stöder sig mot den, flämtande av ångest, medan de skrattande skatorna kretsar där utanför.

Därmed stängdes hon och från sommarens ljuvhet och grönska och från levnadens glädje. För henne funnos hädanefter blott de tillslutna rummen och de fällda gardinerna, för henne förvirran, för henne ångest, för henne förvirring, gränsande till vansinne.

Vansinnig kan väl också denna berättelse synas, men den måste dock vara sann. Hundratals ska känna igen den och vittna, att sådan är den gamla sägner.

Fågla slog sig ner på trappträcket och hustaket. De sutto, som om de bara väntade, att grevinnan skulle visa sig, för att få kasta sig över henne. De togo sin bostad i parken, och där stannade de. Det var omöjligt att jaga dem från gården. Det blev bara värre, om man sköt. För en, som föll, kommo tio nya flygande. Stundom måste väl stora skaror dra bort för att skaffa mat, men trogna skiltvakter sutto alltid kvar. Och om grevinnan Märta visade sig, om hon såg ut genom ett fönster eller bara drog undan en gardin för ett ögonblick, om hon försökte gå ut på trappan, genast kommo de. Hela den förfärliga svärmen störtade upp mot boningshuset med dånande vingslag, och grevinnan flydde in i sitt innersta rum.

206

Hon bodde i sängkammaren innanför det röda förmaket. Ofta har jag hört rummet beskrivas, sådant det var under denna fasans tid, när Borg belägrades av skatorna. Tunga täcken för dörrar och fönster, täta mattor på golvet, smygande, viskande människor.

I grevinnans hjärta bodde blek förfäran. Hennes hår blev grått. Hennes hy fick skrynlor. Hon blev gumma på en månad. Hon kunde inte stälsätta hjärtat till tvivel på förhatlig trolldom. Hon spratt upp ur nattens drömmar med höga rop om att skatorna äto henne. Hon grät dagen om över detta öde, som hon inte skulle undgå. Skyende människor, rädd, att fågelsvärmen skulle följa i hällarna på varje inträdande, satt hon ofast tyst med händerna för ansiktet vaggande fram och åter i sin lästol, olustig och förstämnd i den kvava luften, stundom sprittande upp med rop av klagan.

Bittrare liv var ingens. Kan någon undgå att beklaga henne?

Jag har väl inte stort mer att berätta om henne nu, och det jag har sagt har inte varit gott. Det är, som om mitt samvete sloge mig. Hon var dock godhjärtad och levnadsglad, när hon var ung, och många lustiga historier om henne ha glatt mitt hjärta, fast här inte har varit platsen att berätta dem.

Men det är så, fastän denna stackars vandrerska inte visste det, att själän är den evige hungre. Av flärd och lek kan han inte leva. För han inte annan näring, ska han som ett vilt djur sönderslita först andra och till sist sig själv.

Detta är sagans mening.

TJUGONDE KAPITLET

Midsommar.

Det var midsommar då som nu, medan jag skriver. Årets härligaste tid var inne.

Det var den tid, då Sintram, den elake brukspatronen på Fors, ängslades och sörjde. Han harmades över ljuset segertåg genom dygnets timmar och över mörkrets nederlag. Han vredgades över den bladskrud, som höljde träden, och över den brokiga matta, som klädde marken.

Allt höljde sig i skönhet. Vägen, så grå och dammig den var, fick, även den, sin kant av blommor, gula och violetta midsommarsblomster, hundloka och käringtand.

207

INNEHÅLL

Inledning:	
I. Prästen	17
II. Tiggaren	23
1. Landskapet	33
2. Juhatten	35
3. Julmiddagen	44
4. Gösta Berling, poeten	52
5. La cachucha	62
6. Balen på Ekeby	64
7. De gamla åkdonen	78
8. Den stora björnen i Gurilita klätt	88
9. Auktionen på Björne	99
10. Unga grevinnan	119
11. Spökhistorer	137
12. Ebba Dohnas historia	147
13. Mamsell Marie	161
14. Kusin Kristofer	169
15. Livets stigar	173
16. Botgöring	183
17. Järnet från Ekeby	191
18. Lijlecronas hem	200
19. Dovres häxa	204
20. Midsommar	207
21. Fru Musica	210
22. Brobyprästen	215
23. Patron Julius	219
24. Lethelgonen	224
25. Guds vandringssman	229
26. Kyrkogården	238
27. Gamla visor	240
28. Döden betrifaren	248
29. Torkan	254
30. Barnets mor	263
31. Amor vincit omnia	269
32. Nygårdssfickan	273
33. Kevenhüller	283
34. Broby marknad	291
35. Skogstorpet	297
36. Margareta Celsing	308

INLEDNING

I. Prästen.

Änliggen stod prästen i predikstolen.

Församlingens huvuden lyftes. Så, där var han ändå! Det skulle inte bli mäsfall denna söndagen såsom den förra och många söndagar förut.

Prästen var ung, hög, smärt och strålande vacker. Om man hade vält en hjälm över hans huvud och hängt svärd och brynja på honom, skulle man ha kunnat hugga honom i marmor och uppkalla bilden efter den skönaste av atenare.

Prästen hade en skalads djupa ögon och en fältherres fasta, runda haka, allt hos honom var skönt, fint, uttrycksfullt, genomglödigt av snille och andligt liv.

Folket i kyrkan kände sig underligt kuvat vid att se honom sådan. Det var mera vant vid att han kom ragglande ut från krogen i sällskap med glada kamrater, sådana som Beerencrutz, översten med de flocka, vita mustascherna, och den starke kapten Kristian Bergh.

Han hade supit så förfärligt, att han inte på flera veckor hade kunnat sköta sin tjänst, och församlingen hade måst klaga på honom, först hos hans prost och sedan hos biskop och domkapitel. Nu var biskopen kommen till socknen för att hålla rådet och vistation. Han satt i koret med guldkorset på bröstet, skolpräster från Karlstad och präster från grannförsamlingarna sutto runt omkring honom.

Det var inte tvivel om att prästens uppförande hade gått över det tillåtnas gräns. Då, på adertonhundratjugutalet, var man överseende i fråga om att dricka, men den här mannen hade försurnat sitt ämbete för dryckenskapsens skull, och nu skulle han förlora det.

Han stod i predikstolen och väntade, medan sista versen av predikstolspsalmen sjöngs.

Det kom en vissnet över honom, medan han stod där, att han hade idel fiender i kyrkan, fiender i alla banker. Bland herskaperna på lätkären, bland bönderna nere i kyrkan, bland nattvarsbarnen i koret hade han fiender, idel fiender. Det var en fiende, som trampade orgeln, Alla fiende, som spelade den. I kyrkvårdarnas bank hade han fiender. Alla